SOLON, DRŽAVNIK I PJESNIK

Poslije Mimnerma javlja se kao ugledan pjesnik elegija Atenjanin Solon, najstariji atički pjesnik, koji živi od 640. do otprilike 560. godine prije nove ere. Kao političar i zakonodavac izložio je u stihovima (elegije i jambi) svoje ideje, etičke refleksije, objašnjenja i opravdanja svoga političkog rada. Motivi njegovih pjesama nisu toliko osobna čuvstva koliko suvremena zbivanja u političkom životu i klasne borbe.

Vrijeme Solona bilo je u Atici razdoblje borbe između prezaduženih seljaka i aristokracije. U sedmom stoljeću prije nove ere atenskom trgovinom gospodare susjedne zemlje – Megara i Egina – i guše ekonomski razvoj Atene. Staru razmjenu dobara zamijenio je novac. To je uzrokovalo veliki preokret u ekonomskim odnosima. Jedino je plemstvo imalo sva politička prava i pretvorilo je seljaka ili u zakupnika ili u svoga kmeta koji je morao aristokratu davati šestinu svoga prihoda. Vrlo teške ekonomske prilike i zamjena zemljišne privrede novčanom izazvale su strašnu socijalnu bijedu. Zakupnina se, naime, plaćala u novcu, a novaca je bilo vrlo malo. Tko nije imao novca morao ga je posuđivati uz lihvarske kamate. Seljak, koji je bio posve nespreman za takvu privredu, morao je ili prodati svoju zemlju i otići u grad zbog zarade ili je bio prisiljen u bogataša uzajmiti novac na svoju zemlju. Ako nije mogao vratiti dug, gubio je osobnu slobodu jer ga je vjerovnik mogao prodati kao roba.

U gradu građani trgovinom i zanatom dolaze do bogatstva i sve upornije traže od obijesnog plemstva svoja politička prava. S jedne strane na selu vlada sve veća bijeda, a u gradu dolazi do sve većeg razdora između građana i plemića.

U takvim se prilikama javlja Solon, sin Eksekestidov, aristokrat iz kraljevske obitelji Kodrida, koji se stavlja u službu domovine. Na svojim trgovačkim putovanjima stekao je bogato iskustvo i dobro upoznao život i ljude.

Zanosnom elegijom *Salamina* potaknuo je Atenjane da zauzmu otok Salaminu koju su držali Megarani i gušili slobodu atenske trgovine. Sačuvani fragment te elegije glasi:

Sâm sam ko glasnik sa Salamine žuđene došo
Mjesto govora svog pjesmu da zapjevam sad.
Bio bih radije tad s Folegàndra ili Sikina,[1] –
Oni mi bili dom, a ne Atena, naš grad!
Tad med ljudma će brzo ovakvi se širiti glasi:
»Atičanin taj izda salàminskî kraj!«
Hajd'mo na Salaminu, za otok da žuđeni sada
Junački bijemo boj, teški da skinemo rug![2]

Oslobađanjem Salamine Atenjani su osigurali trgovinu na moru. Taj je događaj izvršio presudnu ulogu na daljnji život Solonov. Godine 594. prije nove ere bio je izabran za arhonta eponima (prvi od članova vrhovne vlasti) sa zadatkom da riješi teške probleme unutrašnje politike, tj. da ukine strašnu socijalnu i ekonomsku bijedu i da pomiri sve antagonizme koji su iznutra nagrizali i rušili državu. Uvjeren da radi u božjem duhu, Solon na radikalan način rješava problem dugova tako što ih sve ukida i time uklanja zloglasne kamene stupove s označenom visinom duga, koji su bili postavljeni na zemljište kao oznaka zaduženja. Nadalje, Solon oslobađa dugova i one koji su za dug jamčili svojim tijelom i ujedno zabrani takav način pozajmljivanja novaca. U isto vrijeme otkupljuje državnim novcem one koji su bili već prodani kao robovi i gotovo su zaboravili u tuđini materinji jezik.

Da bi malim posjednicima osigurao sretniju budućnost, Solon ograničuje mjeru zemlje koju pojedinac ne smije prekoračiti. Zemlju smatra svetinjom i zato u onim kamenim stupovima – hipotekama – vidi obeščašćenje. Stoga i poziva majku Zemlju da bude svjedok njegova poštena rada:

Zbog čega atenski puk izmirih ja
I zašto se vlasti odrekoh prije no postigoh to,
Svjedočit može pred sudom vremena
Najveća mati olimpskijeh bogova,
Najbolja, Zemlja crna, s koje nekada
Makoh kamene ploče svuda ukopane;
I robovaše prije, sad je slobodna.
Povratih mnoge u Atenu, božji grad,
Što bjehu rasprodani: jedan s nepravdom,
A drugi s pravdom, jedni već od nevolje
Govorili su tamno, jezik atički
Zaboravili tumarajuć kojekud;

[1] Mali kikladski otočići. Solon više želi biti iz najneznatnijeg mjesta nego Atenjanin i izdajnik, koji dopušta da Salaminom gospodare tuđinci.

[2] Prijevod stihova uzimam iz djela: K. Rac, *Antologija stare lirike grčke*, Zagreb, 1916, izvanredno izdanje Matice hrvatske.

A onim, što su ropstvo tu podnosili
Baš grdno, gospodara svog se bojali,
Slobodu dadoh. Tako vlašću vrhovnom
Uskladih nasilje i pravdu jednako,
Izradih i izvrših, kako zadah riječ.
I zakon svima jedan, gospodi ko i puku,
Uredih, zà svakôga istu pravicu
Napisah. Ali srca zlobna, lakoma
Da je drugi mjesto mene žezlo zgrabio,
Taj puka ne bi zadržo. Da tada to
Izvesti htjedoh, jednim što se sviđalo,
Il opet ono, drugi što su snovali,
Izgubio bi mnoštvo ljudstva grad nam naš.
I zato sa svih strana braneći se
Okrêtah se ko u rulji pasa vuk.
\- - - - - - - - - - - - - - - - -

Ta drugi da se časti iste dočepao,
Taj puka ne bi zadržo, nit mirovo,
Dok smućkav mlijeko ne bi skorup obrao.
Al' sred sredine med njih stupih, stadoh ja
Ko kamen međaš.

Solon je dao Atenjanima timokratsko-demokratski ustav kojim je stanovnike Atike pretvorio u Atenjane, jer je i seljak iz najzabačenijeg sela postao atenskim građaninom. Aristokratski stalež gubi povlastice. Svi građani dobivaju politička prava ali prema imutku. Suveren u državi postaje narodna skupština u kojoj svatko ima jednaka prava. O svojim političkim reformama Solon govori ovako:

Puku dadoh tolìkû moć kolìkâ je dosta,
Nit mu oduzeh čast, niti joj dodadoh što;
Drugi pak imahu vlast i bogatstvom bijahu divni,
Za njih se pobrinuh ja, s pravdom da imaju sve;
Stadoh držeći štit med jednima i među drugim,
Nitko da nikome zla činiti ne bude jak.
\- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Iz oblâka sva sila zna snijega gruhnut i leda;
Bljesne li munje žar, za njim će tresnuti grom,
A moć moćnijeh gradu je grob, – u okove ropske
Silniku zapadne puk, a sve s neznanja baš svog.
Istiha digne l' se netko, eh lako više ga nećeš
Poslije oboriti moć, – prije de promisli sve!
\- - - - - - - - - - - - - - - - - -
\- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Oni grabit došli, – sve ih nada goni bogata,
Svatko misli, blaga da će silu zgrnut, sreću nać,
Da ću riječima sladak, mio, krutu ja pokazat ćud.
Lude to su misli bile, – na me ljute s' oni sad,
Poprijeko me očma ko dušmána svog svi gledaju.
To ne treba, – jer što rekoh, s božjom svrših pomoću,
Slijepo ja ne radih, niti silom mi se tiranskom
Radit mili što, nit želim, puk ko i plemići
Jednak plodne zemlje, grude rođene da ima dijel.

Mnogi su se, dakako, nadali da će Solon u svojoj reformi svu zemlju na jednake dijelove porazdijeliti među narod. No njegove su reforme bile polovične. Plemići su bili nezadovoljni jer je dao politička prava seljacima, trgovačkom i obrtničkom staležu, a siromašni građani bili su ogorčeni jer zemlja nije bila jednako razdijeljena pa su tako ostali u pravima prikraćeni. Iako je Solon štitio tako povlastice imućnih, ipak su njegove reforme za tadašnje teške prilike značile napredak u razvoju atenskoga društva.

Svoju moralnu filozofiju i političke ideale iznosi Solon u elegijama. Volio je poeziju i prema jednoj legendi rekao je da može umrijeti zadovoljan što je čuo i naučio jednu Sapfinu pjesmu. Ubrojili su ga među sedam grčkih mudraca, učili su ga u školama, citirali su ga govornici i filozofi. Ugled i uspomenu kod potomaka stekao je kao uzoran lik atičke trezvenosti zbog čestitosti, umjerene političke ravnoteže i bistre i ozbiljne duhovnosti inspirirane dubokim moralnim potrebama njegova vremena.

Pjesnički rad Solonov obuhvaćao je oko pet tisuća stihova, a tu su elegije, jampski trimetri i trohejski tetrametri. Sačuvani su samo fragmenti. Jezik mu je jonsko-epski s obiljem atičkih elemenata. Njegova se poezija obično dijeli na: 1. *Salamina,* elegija od stotinu stihova. Sačuvano je osam stihova. 2. *Opomene Atenjanima.* U tim elegijama političar i zakonodavac Solon opravdava svoj politički i zakonodavni rad. U nekima crta teško ekonomsko i političko stanje u koje su dospjeli Atenjani u vrijeme prije njegovih reformi. 3. *Opomene samome sebi.* U njima izlaže svoja etička shvaćanja.

Solon ima jasno izraženu svijest svoje ličnosti, svoga ja. Srce mu nalaže pedagošku misiju i mjesto vođe. Sve od vremena rata za Salaminu on potvrđuje svoju ličnost i uvijek donosi u stihovima opravdanje i obranu neke akcije za kojom ide bez sumnji i kolebanja s ponosnim zadovoljstvom. Rezultati njegova rada sažeti su u odlučnim glagolskim oblicima – sami aoristi koji zahvaćaju u jednom trenu svu radnju od početka do kraja: dadoh, pobrinuh se, stadoh, makoh, dovedoh natrag, dadoh slobodu, izradih i izvrših kako zadah riječ, napisah, izmirih, odrekoh se, postigoh, uskladih, oduzeh, itd. To je zaista

ponosna sigurnost i epigrafska formulacija. Kad se pjesnik opravdava i brani od optužbi, njegova se obrana pretvara u izričito i jasno obješnjavanje koje pokazuje njegovu superiornost nad klevetnicima. Sam za sebe kaže da se na sve strane okretao kao vuk u rulji pasa koji ga žele rastrgati. Oštroumna analiza svakodnevnog iskustva dovodi ga do hipostaziranja sila koje pokreću akciju. Iz toga se rađa plejada alegorija i personifikacija: Bogatstvo, Obijest, Pravda, Nepravda, Eunomija, Diznomija, itd. Bogovi su inspiratori ljudske djelatnosti i zaštitnici etičkoga reda (Zeus, Atena, Dika, itd.).

Usprkos sudbini koja utječe na uspjeh akcije, što opravdava poneku pesimističku crtu, Solon potvrđuje odgovornost volje i postavlja svoje moralne imperative. Odlučno odbija od sebe nepravedno stečeno bogatstvo i krivicu koja to bogatstvo prati. Tvrdnjama kao što je: Sitost rađa ti obijest kad u velikom blagostanju nađu se ljudi u kojih zdravog razuma nema – Solon cilja na kobne posljedice obijesti, koje se izvršavaju i na nevinim potomcima. Time se Solon uvrstio u grčku misao koja od Hezioda ide do Eshila i prethodi nekim mislima pjesniku iz Eleuzine. Poticanje na čestit život, osobito u socijalnom pogledu, pojačano je spominjanjem kazne. Postoji Pravda, kaže pjesnik, koja šuti ali sve zna i sigurno će svakoga dostići. I nadalje, iskrena i pozitivna vjera u pravdu daje snagu i oduševljava zakonodavca i pjesnika. Odatle i njegova misao da ne bi zamijenio nepropadljivu Areté – Čestitost s privremenim i nestalnim bogatstvom:

Mnoga je rđa bogataš, poštenjak – sirotinja gola,
Ali za bogatstvo s njim ne mijenjam čestitost ja!
Vijekom dovijeka vječna i stalna ona je nama,
A blago svaki čas drugomu voli ti prijeć.

Ovaj uredan i sređen čovjek, siguran u sebe, koji priželjkuje umjeren imutak i sretan je da stari i neprekidno mnogo toga uči, čovjek koji ljudskome životu postavlja granicu od osamdeset godina, a nakon smrti želi čestit pogreb uz mnogo plača i tuge –

Oh, bez suza ne pròšla mi smrt, već dragima grudi,
Kadano izdahnem ja, stezalo jecanje, bol! –

pobuđuje u nama divljenje, ali kao pjesniku nedostaje mu dramatičnost osjećaja, čežnja, polet i nadahnuće, što su najsugestivnija sredstva pjesnika. Može se reći da je Solon rijetko pravi pjesnik. Na vrh svake stvari postavlja mjeru. Ona je njegova slava i granica.

Kao što figurativne umjetnosti u Atici u toku šestoga stoljeća prije nove ere nastoje da povežu grubu snagu peloponeske plastike s profinjenošću i izražajnošću jonske umjetnosti, tako Solon spaja građansku

svijest i vrlinu Tirtejevu s jasno izraženom ličnošću jonske i eolske lirike. Toj vezi, kojoj duguje svoju originalnost, državnik Solon ne nalazi uvijek odgovarajući umjetnički izraz. Stoga njegova poezija, iako je u stihu, ostaje redovito pomalo govornička. No usprkos tome ne nedostaju tu i tamo i pjesnički zanosna mjesta.

Treba istaći da su Solonove pjesme danas nama u prvom redu dragocjen povijesni i ljudski dokument. Iz njih zrači uvijek duh iskrenosti i čvrstog uvjerenja koje može osvojiti čitaoca. Pjesnik vjeruje u konačnu pobjedu pravde. Kao duboko religiozan duh gleda u bogovima prije svega čuvare pravde. Nepravda ima samo prividne pobjede, a božanska osveta uvijek će stići svakoga krivca. No Solon kao jasan i prosvijećen duh ne shvaća pravdu poput Hezioda kao nešto čudotvorno, tj. kao blagoslov ili prokletstvo s neba. Nepravda izaziva strasti, stvara nered i tako vuče u propast pojedince i države.

Solon pretpostavlja uzročnost i posljedičnost u životu prirode i s tom zakonitošću poredjuje i zakonitost socijalnih procesa. I nadalje, on ima jasan pojam o punoj ljudskoj odgovornosti. Zato govori da Atena neće propasti po djelu bogova već je mogu povući u propast ljudi svojim nasiljem. Stoga se trudi da usmjeri građane na pravi put:

Nikada neće pasti naš grad po Zeusovoj sudbi,
Blaženi bogovi svi istog su mišljenja tog;
Palada njemu Atena, kći onoga svemožnog oca,
Snažni, krepki je štit, rukam' zakriljuje njeg.
Ali će plemstvo veliki grad da uništi sámo,
Bezumljem svladano sve, želeć si bogatstva steć;
Pravde ne znadu vođe nam pučke, i oni će skoro
Poradi drzosti zle trpjeti veliki jad,
Jer ne umiju sitost uspregnuti niti uživat
Sadašnje radosti slast, gostit u miru se svom.
Sitost rađa ti obijest, kad pridođe velika sreća.
Oni ne štede tad božju ni narodnu stvar,
Nego lupeški kradu, sa sviju natežu strana;
Neće čuvati znat Pravde božanstvene red,
Koja šuteći zna za sadašnjost, znade i prošlost
Pa će i u svoj čas doći da odmazdi sve.
Eto vȅće nam grad neìzbježna zarazi rana,
Brzo ga ima stić teškog robovanja dan,
Štono potiče bunu i rat odà sna što budi,
Koji mnogima zna milu pogubiti dob,
Jer od neprijatéljâ se odmah u sukobu ratnom,
Što je rovarima drag, mili pritješnjuje grad.
Takva se kod kuće zbivaju zla, a siròmasi mnogi
Među narod tuđ u stran prodadu se kraj

I u okove ropske se gadne tu okuju oni,
Podnose svakoje zlo, ropstvo ih čemerno tre.
Tako općeno zlo u svačiju zalazi kuću,
Dvorišna vrata mu hod ustavit ne mogu već.
Visoki preskoči zid i svakoga posvuda nađe,
Makar se sakrio tko kući u posljednji kut.
To mi duša veli, da učim Atenjane svoje,
Kako bezakonja drač najvećma uništi grad;
A gdje vlada red, tu sve se pokazuje složno,
Tu će brzo zle stignuti okova moć.
Red ublažuje divlje, uništuje sitost, a drzost
Krši, zamete trag u klici ludosti svoj,
Ispravlja krivični sud i obijest suzbija ljudsku,
Brani neslozi uć pod mirni građanski krov,
Ružnoj svađi zaustavlja gnjev, a sve je pod njime
Čovjeku sretnomu raj, najljepša sloga i sklad.

S mnogim takvim mislima u Solonovim fragmentima stoje u suprotnosti poneke crte pesimizma jer i sam priznaje da se ne može uvijek izbjeći nevoljama, iako se radi što se bolje može, a često je sretniji i onaj koji radi u manjoj mjeri mudro. No to su ipak samo izolirane crte koje potvrđuju trenutnu malodušnost onih koji s različitim uspjehom vode upornu borbu za pravdu. Pjesnik razmišlja ovako:

Višnjeg òlimpskôg Zeusa i Mnemosine[3] *djeco oj krasna,*
Muze Pijerke[4] *vi, molitvu čujte mi sad!*
Sreću ishodite dobru od bogova blaženih meni,
Dajte u ljudi da svih čestit sveđ teče mi glas,
Mio prijanu svome, dušmánu mrzak da budem,
Onomu dika, čast, ovome nȁ poglêd strah!
Blaga imati želim, al' steći ga krivdom ne marim;
S vremenom pravice sud mora nas svakako stić.
Bogatstvo, štono ga bozi smrtniku podadu, ko deblo
Stoji, – korijen je zdrav, zdravo do vrha je sve.
Dočepa l' čovjek se čega zločinstvom, po pravdi ga pravoj
Nikako ne ide to, nego prekò voljê on
Pokorno nepravdu slijedom tad slijedi, a bijeda doskòra
Pride, ko požara jar izmala buknuti zna, –
Malen je prvi početak, ali je bolan svršetak;
Brzo dolazi kraj ljudskijem djelima zlim.
Oko Zeusovo bdi nad svršetkom svake baš stvari;
Ko što iznèbuha gle proljetnog vjetra ti dah

[3] Mnemosina = Pamćenje, Sjećanje.
[4] Pijerija, ispod brda Olimpa, rodni kraj Muzâ.

Srne i oblake naglo poraskida, sinjemu moru
Burnome prevrne dno, zemljom žitorodnom svud
Krasan satre plod, na visoko nebo se uspne,
Bozima gdjeno je stan, a sav vedrine tad sjaj
Iznova sine, i divno po zemljici bogatoj, rodnoj
Sunašca krili se žar, – oblakâ zamete s' trag:
Takva zaista jeste i Zeusova kazna, al' naglo
Ne plane zbog čegagȍd, ko što smrtnika je jed.
Vijekom dovijeka otet Zeusu zacijelo se ne će,
Dušu kom truje grijeh, – pod kraj će izbiti sve.
Jednoga odmah, a drugog kasnije zahvati kazna,
Sam utèčê l' joj tko ì božjâ mine ga kob,
Ona zacijelo će doći, – za grijehe će njegove trpjet
Djeca mu nedužna tad ili i pozniji rod.
Smrtnik i dobar i zao svako jednako sudi:
Za se drži ti svak, mudrac da samo je on,
Dok ga ne zadesi što, tad mahom se jadati stane, –
Dotle žudnjom on svom nadâ lakòumnih slast
Srče. Pritisnu l' koga najednom bolesti teške,
Sva mu je briga, trud, kako će pridić se zdrav.
Kukavica ti drži, da junak je srčan i hrabar;
Dražestan nije mu lik, à mislî: čovjek je lijep.
Nema l' imutka tko, te njega siromaštvo tišti,
Blaga će silu svu – misli – zacijelo si steć.
Ovaj ovamo trgne, a onaj onamo srne;
Morem ribovitim gle nà lâđam skiće se svud
Jedan, s dobitkom domu bi rad se vratiti svome, –
Vjetrova goni ga bijes, život ne štedi on svoj.
Iz ljeta u ljeto drugi vrt kopa, – voćaka pun je;
Za plaću muči se on, blago mu krivi je plug.[5]
Ovaj Atene, Hefèsta,[6] *vještaka velikog, djela*
Nauči, rukama on hranu zaraditi zna.
Onog su olimpske Muze uputile, dale mu dare,
Mudrosti milotne čar dušu mu napuni svu.
Prorokom streljač gospod Apòlôn učini ovog,
Vidi, zdalèka gdje ide na čovjeka zlo, –
Bogovi vazda su s njime, al' sudba što dosudi nama,
Nikakav ptičji let nì žrtva ne skide to!
Drugi su ljekari, znadu Peóna,[7] *vrsnog biljara,*

[5] Nadničar zarađuje svoj kruh plugom i motikom.

[6] Atena je božica znanosti i umjetnosti, a Hefest je umjetnik, kovač. Misli se na zanatlije.

[7] Peon je isprva bog liječnik. Kasnije se pod njim misli na Apolona i Asklepija.

Posao, ali ni ti k svrsi ne privode nas.
Od malog čestoput bola golèmi provale jadi;
Podaj i lijek jak, čovjeka ne ćeš ti spast.
Drugog boleštine ljute i preljute napasti znadu,
Al' samo takni se njeg, ù tinjî ozdravi čas.
Sudba jednako sreću i nesreću nosi smrtniku;
Vječni što namijeni bog, izbjeći ne možeš tom.
U svakom poslu ti prijeti opásnost, i nitko ne znade,
Kada započne što, kako će svršit se to.
Jedan se trudi i gleda da dobro učini djelo,
Al' se u veliki on ì têškî strovali jad
Ne sluteć, drugi zlo čini, al' dobru u svemu baš sreću
Njemu dariva bog, prašta mu bezumlja grijeh.
Težnji za bogatstvom nema u ljudi granice stalne;
Ima l' nas blaga tkogòd gomilu najveću sad,
Žudnjom ga dvostrukom žudi. Tko srce će nasitit svima?
Poda li dobiti dijel smrtnima besmrtni bog,
Iz nje bijeda se rađa, – sad ovog sad opeta onog
Stigne, kad pošlje je Zeus, kaznom da ošine kog.

Solon upravlja uvijek svoj život i poeziju polisu. No ipak ne utapa posve u životu polisa svoju ličnost. Štaviše, on je divan primjer ravnoteže između autonomnoga razvoja individualnosti i njezine podređenosti kolektivnim interesima, a to je ujedno i bitna karakteristika klasične Atene.

Svojim je pjesmama više nego zakonima vršio izvanredan odgojni utjecaj na svoje sugrađane, jer su mu pjesme u Ateni ostale uvijek popularne. Narod je uživao kad je slušao kako ih citiraju u političkim i sudskim raspravama govornici. Solon je pokazivao neobičan smisao mjere i ravnoteže kako u politici tako i u svemu drugome. Duboka ozbiljnost njegova shvaćanja morala, njegova patriotizma, njegova zakonodavnog rada ipak nije pomutila vedar pogled na život ni sklonost da s mjerom uživa u gozbi i ljubavi i da uvijek stječe nova iskustva koja mu je obilno pružao svakodnevni život i dodir s ljudima. Zato je s pravom bio ubrojen u sedam mudraca, a bio je i slavljen u narodnoj legendi zbog svoje mudrosti.

O Apaturijama, danu dječaka, natjecali su se atenski dječaci u recitiranju Solonovih pjesama i dobivali su za to od roditelja darove. Uza sve navedeno ipak su pretjerane pohvale kojima su obasipali Solona stari (Kritija u Platonovu *Timeju*) i moderni, jer njegovoj poeziji često nedostaju polet, žive boje i snažni muzički tonovi.

Milivoj Sironić